

Ա Ր Ա Գ Ե Ղ Ե Յ Ի Կ

Ե Ի

Ն Ո Ի Ա Ր Գ

Ա .

րեւն էր ծագել, արեւ Հայկական
Կարմրուկ ցոլքերով նորահաս գարնան,
Մասխառ զարկեր ծերուկ ճակատուն
Ու վարդէ պըսակ կը պատէր նորուն:

Թըռչնոց քաղցրաձայն արթընցան երգեր,
Ու լըցին լըռին դաշտեր հովիտներ.
Ծաղկունք վերուցին ցօղալից աչեր,
Ու ծաւալեցին անուշ բուրումներ:

Արամենակայ սօսեաց ծայրերէն՝
Անուշակ քամին անցաւ հեղօրէն,
Երասխայ ջրերն իջաւ պըսպըղուն
Ու գըլտորարկեց ալիս ոլորուն: —

Այն նըւիրատունկ ծառերուն ծայրեր
Սիրուն պատանի մի աչքերն յառեր,
Մըտիկ գընէր զինչ սըլուըլան սօսիք՝
Եւ զինչ պատասխան տայ գետոյն ալիք:

Գլուխն ակնակուռ գըրած սաղաւարտ,
Եւ լանջ կը փայլէր իզրահս ոսկեղարդ,
Փափուկ ձեռքն ունէր տէգ մի զինչ գերան,
Ու մէջքն էր կապել ըղթուր ընդ մահուան:

Զինչ աղեղ լարած թուխ լայն լայն յունքեր,
Ճակատուն դաշտին կարծես ցանկ պատեր,
Ու քան զաբանոս այլ փայլուն մաղեր
Ոսկի գըլխարկէն ծուփ ծուփ դուրս ցատքէր:

Իսկ երբ սեւափայլ աչքերըն կրակոտ
Վեր առած հայէր յերկինս անաղօտ,
Կարծես դէմընդդէմ յերկիր եւ յերկին
Երկու արեւներ յիրար պըշնուին: —

Այն քաջին ուսոց կը թըռնած վերան՝
Կին մի տեսնըւէր մատղաշ քան շուշան,
Ինչպէս ձիւնափայլ հեղիկ աղանի,
Թեւերն ամփոփած բոյնին քով կայնի:

Արշալոյսն երբ դայ այգուց ցօղազարդ,
Ոչ այնպէս փափուկ ճակատն ունի վարդ,
Ինչպէս նորա սուրբ այտերուն վերան՝
Կարմիր ու ճերմակ վարդեր կը ցօլան:

Կապոյտ աչուներն՝ են սուրբ աւելի
Քան թէ այն դարնան մաքուր դէմք երկնի,
Ու չըկայ քրքրում մի այնպէս սիրուն՝
Որ նորա յաղթէ ոսկի մաղերուն:

Չէ, նա մահացու կարծես թէ չէր կին,
Այլ երկնաբնակ հրեշտակն էր քաջին,
Որ կընոջ առել անուշ կերպարանք,
Լոյս տալ աչքերուն, սրբտին՝ ըստփանք:

— Անուշակ քամին իջաւ մէյմըն այլ
Եւ ծածանեցան մաղերն ոսկեփայլ,
Ու երկու կաթիլ այն կապոյտ աչքէն
Ընկան զինչ կաթիլք ցօղոյ երկընքէն:

Լըռեցին թըռչունք, եւ սօսեաց քընքշանք,
Լըռեցին կարկաջք, սոյլ եւ արձագանդ.
Կարծես թէ ընութիւն լրսել փափագէր՝
Այն վեհ տարփածուաց ըզվերջին խօսքեր:

Բ.

Քաջն Արա ասէր.

«Նըւարդ, սօ՛հ, տեսեր
Ի՞նչպէս ըզգըլուխ շարժեն սօսիներ,
Հայոց դիւցազանց են այն ըստուերներ
Որ ջուրքք երասխայ կուտան ինձ հրաւէր:

«Նըւարդ, ես կերթամ, բայց քեզի համար.
Սէր իմ անուշիկ, մի դու սօ՛հ, մի լար . . .
Քո սէրդ է անբիծ որ կըղըրկէ զիս,
Ու սէրդ այլ տանիմ ես մէկ ընդ սըրտիս:

«Նըւարդ, թէ չերթամ ես մահուան դիմաց,
Թէ ես չըվազեմ թուրքս ձեռք առած,
Չէ, Արայդ չըլլար քեզի արժանի,
Ո՛չ անուշ սըրտիդ՝ սօ՛հ այս արցունքի . . . :

«Նըւարդ, սօ՛հ, մի լար. թէ կուզէ երկին
Որ Արա մեռնի այս պատերազմին,
Արայի արին սէրըդ չիմարեր,
Այլ կարմրուկ կընիք դընէ խէր մեր:

«Թո՛ղ, հրեշտակս, երթամ. . . բայց սօ՛հ, ես ըղբեզ
Մինակ չեմ թողուր, Նըւարդ, քովդ եմ ես.
Երկընքէն կիջնիմ սիրտըդ յողոյս թեւ,
Ինչպէս ցօղն անուշ իվարդին տերեւ:

« Ու թէ որ չըլլաս յաշխարհ երջանիկ՝
Ու բաղձաս ինձ հետ բընակիլ յերկինք,
Թեւ թեւի կուտամք ու թըռչիմք իվեր՝
Զինչ երկու ծաղկանց առտըւան հոտեր... »

— Անուշակ քամին իջաւ մէյմըն այլ՝
Ծըփեցան հարսին մազերն ոսկեփայլ,
Կապոյտ աչքերէն արցունք շիտ առ շիտ
Իծոց փեսային թափին զինչ մարգրիտ :

Լուռ կային թըռչունք սօսեաց իծայրեր,
Լուռ կացել երասխ ու խոխոջ բըռներ.
Միայն Արայի կըլլատէր գըգուանք,
Ու սիրուն հարսին տըխմէր հեծկըլտանք :

Գ.

Եւ Նըւարդ ասէր.

« Ո՛ր Արա, Արայ,
Թող վերջին անգամ ամուսինըդ լայ.
Թըշուան ամուսին՝ յորոյ քեզ ծոցէն
Երկիր եւ երկին նախանձնով խըլեն... »

« Եւ ինչպէս չըլամ՝ որ իմ արշալոյս
Դարձաւ արդ գիշեր ու կըմարի յոյս...
Արա, դու կերթաս, չուղես որ վերջին,
Վերջին արցունքս այլ տանիս իյերկին :

« Ո՛հ, դու ինձ համար, փեսայդ իմ սիրուն,
Կըզոհես թագեր ու կենաց դարուն...
Ես ինչ տամ քեզի փոխարէն, Արայ,
Որ այսքան սիրոյդ արժանի ըլլայ : » —

« Սէր միայն, կըրկնեց Արայն գեղեցիկ,
Սէր միայն, Նըւարդ, ինձ տուր յիշելիք.
Գոհ ես, ո՛վ հրեշտակս, ես գոհ կըմեռնիմ
Թէ գիտնամ որ մնաս ինձ հաւատարիմ :

« Թէ գիտնամ՝ որ իմ գերեզման, Նըւարդ,
Պիտի չըմընայ անոք եւ անվարդ.
Այլ չոր հողս թըրջի սիրոյդ արցունքով,
Պաղ քան իմ տաքնայ սիրոյդ համբուրով... »

— Անուշակ քամին իջաւ մէյմըն այլ՝
Ծըփեցան հարսին մազերն ոսկեփայլ.
Կապոյտ աչքերէն արցունք կաթկաթին,
Ինչպէս առտուն ցօղ խտերեւ վարդին :

Լուռ կային թըռչունք եւ երասխ լըռեաց,
Միայն թէ սոխակն անտառին սօսեաց՝
Երբեմն արձագանդ կուտայր տըխրադին,
Վերջին հեծութեանց հարսն ու փեսային :

Գ.

Արեւն երկնից անդ բարձրացել իկամար,
Կրրակ ու բոց յերկրին երես կըտեղար,
Ամենայն ինչ վառել էր յիւր ջերմութիւն
Ու առտըւանն էր մարել զով լրուութիւն:

Արարատայ կանաչագեղ դաշտորայք,
Երկաթաղէն ծածանին զօրք եւ ըսպայք,
Ինչպէս Հասուն ցորենի արտ ոսկեջով՝
Յանկարծ ծածկի սեւ մարախին գունդերով:

Քամին իջել Մասեաց մրուայլ սարերէն
Կըմըռնէր նոցա տընկած դօշներէն,
Յորս էր նախշուն Շամիրամայ Աղանին (*)
Եւ Ասորուց ձայնըն բըռնել էր դաշտին:

Ձայն խաղաղութիւն ձայնն առաջին անգամ էր
Որ երասխայ լրուիկ հովիտ կըլըսէր.
Ու այն նախկին էր որ լերինքն հայկականք
Ասորական զինուց տային արձագանդ:

Այն սեւագունդ զօրքերու գլուխն էր անցած
Կին մի հըզօր՝ թագով մագեր պըսակած.
Ահեղ ձայնէն բոլոր բանակըն դողայր,
Աչուրներէն վըրէժ կըրակ կըցոլայր:

Ինչպէս մի գետ որ լեռներէն սուրալով՝
Կատաղութեամբ կիջնայ դաշտեր աւերալով,
Այսպէս եւ սիրտ նորա լըցուած սեւ սիրով
Գայր յԱսորուց Արայի վրայ փըրփըրելով:

Գոչէր. «Թէ այն անգութ Արա գեղեցիկ
Չուզեց լըսել իմ սիրալիր ձայն հեղիկ,
Թող արդ լըսէ զինուց իմ ձայն մահաբեր,
Ու վախ շարժէ զսիրտ իւր՝ թէ ոչ շարժէ սէր:

«Քաջեր, ահա երկիրն Հայոց բաղմածօն,
Ձեզի աւան առէք, թափէք հին ձեր ոխ.
Ինձ պահեցէք միայն Արայն գեղեցիկ,
Արայի սիրտ լոկ զիս կընէ երջանիկ»:

Երբ Շամիրամ՝ Արա անուն կըհընչէր,
Սիրոյ կըրակ մը երեսներըն վառէր,
Սիրաբ թունդ թունդ կելլէր կիջնէր ծուփ իծուփ
Ինչպէս ծովուն ջուր քամիով շուփ իշուփ:

Ահա հասեալ նորա յերկիր, նորա մօտ,
Ու աւելի այլ բորբոքէր իկարօտ,
Ձէր գիտեր երբ այն ցանկալի ժամն հասնէր՝
Որ սիրան իօիրտ իւր սիրելւոյն բաբախէր. . .

— Ձէ, Շամիրամ, խաբէ քեզ յոյս քօ եւ դէն,
Քօ պիղծ շըրթունք՝ նորա շըրթանց համար չէն.
Սէր նորա սուրբ՝ արծաթափայլ ջինջ առուակ,
Ինչպէս սըրտիդ լըցուի իխորշ սեւ յատակ:

(*) Շամիրամ իւր դրօշակաց վրայ Աղանի մը նկարն տուաւ, զոր
եւ իւր յաջորդները պահեցին:

Պիտի տեսնես ըզնորա գէմք գեղեցիկ,
 Բայց դալկահոյ՛ր՝ ինչպէս շիրմացըն ծաղիկ,
 Պիտի տեսնես եւ զայն աչեր սեւ ու սեւ,
 Բայց երբ մահուան յայն տարածի հոլաթեւ:
 Պիտի եւ սիրտն այն շօշափես, սիրտ զըւարթ,
 Բայց ինչպէս յանկարծ իսառոյց պատեալ վարդ,
 Պիտի չտրուիէ նա քո սրբտին տաք սիրով,
 Ու կրակ նորա պիտի չառնէ սրբտիդ զով:
 Այն սրբազան սիրտ եւ շրթունք եւ աչեր՝
 Ուրիշ կընծ չարըստութիւն եւ զարգէն էր.
 Նորա գըրկէն զայն խըլեցեր՝ անգնութ կին,
 Առ եւ խընդան . . . ինչ է առածդ. — ցնւրտ մարմին:

Ե.

Իրիկունն էր եկել, արեւ մարը մըտած,
 Վերջին մըն ալ կըբարեւէր ըզգլուխ Մասեաց,
 Որ իւր շուքերըն տըխրագին կըտարածէր,
 Ինչպէս մըթին ըզգեստ ձորերն ու հովիտներ:
 Արարատայ գաշտ ցողալից որ յառաւօտ՝
 Կարմրուկ՝ ոսկի ծաղիօք խայտայր կանաչ յարօտ՝
 Արդ ողողած արեան գետովք էր ահաւոր,
 Ու ծածկըւած զինուք մարմնօք կոտոր կոտոր:
 Հոն որ թըռչնոց լըսուէր անուշ նախ ճըռուրդիւն՝
 Արդ կըլըսուէր վիրաւորաց խոր մըռնչիւն.
 Ապա եւ այն գաղարեցան հառաչք եւ ահ,
 Ու ծայրէ ծայր թագաւորեց լըռութեամբ մահ:
 Բայց ինչպէս ձայն տըխուր բուին սեւագուշակ
 Որ ընդհատէ գիշերն իկուինչ իւր սառնորակ,
 Երբէք երբէք հառաչանաց լըսուէր մի ձայն, —
 Շամիրամայ մեծ թագուհւոյն ողբում էր այն:
 Յոսկի գահոյս գըրած մարմինըն Արայի՝
 Ու ծիրանեաւ շուրջ պարփակեալ էր արքայի.
 Խունկ եւ հալուէք անուշահոտ հոն ծըխէին,
 Աստուածական պատիւ տալով յիւր սիրելին:
 Ահա գիմացն իւր գեղեցիկն էր այն Արա
 Որոյ սիրով հանգիստ եւ քուն չըգիտէր նա.
 Եւ թէպէտ արդ՝ ինչպէս կոտորած ընկած շուշան,
 Բայց եւ կոտորածն իսկ այն շուշան՝ էր աննըման:
 Գըլխուն պըսակ նետեր գետինը Շամիրամ,
 Մաղ կըփետէր կանիծէր զօրն այն եւ ըզժամ՝
 Յոր վառեցաւ իսէր անբիծն այն Արայի,
 Սէր՝ որ թըշուառ ըզնա ըրաւ եւ որք այրի . . .
 — Բայց Արայի հոգին զըւարթ յամպ լուռահրատ
 Երբ իւր մարմնոյն քով լըսեց ողբն այն յուսահատ
 Ու զՇամիրամըն պիղծ տեսաւ՝ քըստմընեցաւ,
 Բացաւ թեւերն ու վեր յերկինքս սըլացաւ:

2.

Գիշերուան մութն հասաւ խաւար թեւերով,
Ու մառախուղ երկնից երես պատելով,
Արարատայ մահու դաշտին տեսարան
Ծածկեց որ մի՛ յայն Հայ աստղեր թալկանան:

Հով մը փրթաւ յանկարծ ամպոց խորերէն,
Իջաւ անցաւ սօսեաց ծրփուն ծայրերէն.
Եւ շառաչմունք ահեղալուր հընչեցին,
Կարծես թէ ձայնք ուրուականաց լրտուէին:

Եւ երասխայ անդուստ ալիք փրփրելով,
Սօսեաց կարծես թէ պատասխան առնելով,
Լալահառաչ գընան որ զգոյժ այն օրուան
Տանին բոլոր հառաչեցներն Հայաստան:

Ոչ. — տակաւին այնպէս տըխուր մի գիշեր
Հայաստանի վերայ երբէք չէր պատեր.
Դեռ հայրենիք չէին սովոր աղետից՝
Որ իւր բաժին պիտի ընկնէր այն օրից:

Խեղճ Հայաստան, այն օրընէ մինչ իմեր
Քանի՛ քանի անգամ տեսաւ իւր դաշտեր,
Ձոր, գետ, լեռներ ծածկած յորդուց իւր մարմին...
Ո՛րչափ լացաւ... լսյ... եւ լացցէ տակաւին...

3.

Բայց ո՞վ է այն որ հեռուն կերեւի,
Մահու դաշտին մէջ զինչ շուք յերերի.
Արդեօք նա կենաց հրեշտակ լուսաբոց,
Որ ըզյարութիւն գայ տալ մեռելոց:

— Արային է նա այրի ամուսին,
Դէմքն է գեղեցիկ հանց գարնան լուսին.
Այլ ո՞հ, լուսնի պէս տըխուր եւ թօնուտ,
Եւ յարցունք լրցուած են աչք իւր կապուտ:

Թէպէտ գիտականց նա ման գայ միջով,
Սակայն աներկիւղ թըւի լ'անխրոով.
Սէր՝ իւր կանացի սրբտէն վախ մերժեր
Ու մեռելոց մէջ ըզնա իջուցեր:

Թողեալ արքունիք եւ ըզքունն անոյշ
Դայր յԱրմաւիրայ ոտիւքըն քընքոյշ.
Դայր որ սիրելին իւր փընտուէ Արա,
Զի գիշերն եկաւ եւ ոչ դառնայր նա:

Ասել էր. «Զինուց լրուցին ձայներ»,
«Ըզձայն սիրելւոյս ինչո՞ւ չեմ լրսեր.
«Թըռչունք ամենայն դարձան իրունիկ,
«Արծիւն իմ ինչո՞ւ ոչ դարձաւ յիմ գիրկ...»

Ասեր ու թողեր պալատ վըշտակիր,
 Լաճու դաշան իջեր սրբառով մահակիր.
 Ու կապոյտ աչացն արցունք միշտ սրբէր
 Որ տեսնէ հեռուանց զիւր ցանկալին սէր:

«Արա՛, կըգոչէր. Արա՛, ո՛հ, ո՛ւր ես . . . »
 Եւ խոր արձագանգն որ կըրկնէր «Ո՛ւր ես . . . »
 Կարծես սիրելւոյն անուշիկ ձայնն էր
 Որ իրեն գիմաց կըրկնէր ըղճաւէր:

Ը.

Այն պահուն կեանէր ամպերէ լուսին,
 Կարծեց Արայի թէ այն էր հոգին.
 «Արա՛, կանչեց, ո՛հ, Արա՛, իմ քով չես.
 Արա՛, դու յերկին, հոս մինակ եւ ես . . . »

«Ո՛հ, այս առաջին գիշեր, առաջին
 Յորում ո՛վ Արա՛, այրի է քո կին.
 Առաջին գիշեր անվերջ ցաւերոյս,
 Առաջին գիշեր որ ինձ չըկայ լոյս:

«Ուր դու իմ մօտ չես՝ աղբիւր եմ պատուք,
 Ուր դու իմ քով չես՝ դաշտ եմ ուր չիք շուք.
 Երբ ես միայն եմ՝ ծաղիկ եմ անհոտ,
 Դու էիր իմ ջուր, շուք եւ անսլշ հոտ . . . »

«Արա՛, դու յերկին երբոր գընացիր,
 Ո՛չ եւ ըզմեր սէր քո հետըդ տարիր.
 Արա՛, դու զիմ սիրտ քաղեցիր, Արա՛,
 Ե՛րբ կառնուս հոգիս այլ, Արա՛, Արա՛ . . . »

Ու կըրկնեցին՝ բըլուրքն եւ դաշտեր,
 «Ո՛վ Արա՛, Արա՛ . . . »

Եւ շունչ վերջին հարաին հեծեծէր
 «Ո՛վ Արա՛, Արա՛ . . . »

Թ.

Այն ժամն երկընքի ամպեր պատուեցան,
 Ու ջուխտակ աստղեր փայլել ըսկըտան.
 Կասեն թէ այն մէկն՝ է Արայն զըւարթ,
 Եւ միւսն՝ ոսկեմազ նազելին նըւարդ:

Հրամայեցաք տպագրել, իթեղոսիա, ի14 Ապրիլի 1861. Գարրիեկ Վ. Այվազեան.

ԻՏպարանի Խալիլեան Ուսումնարանի Հայոց: